

traditionele begrip van de historische 'Bildung' is bepaald minder overtuigend en ontkracht de eerder uitgewerkte analogie met het sublieme bij Kant. Dit is echter ook de opzet van Ankersmit, omdat hij hiermee de alledaagsheid en zo het belang van de historische ervaring wil benadrukken. Zoals gezegd is dit een weinig aannemelijk standpunt.

W. J. van der Dussen

H. P. M. Hillegers, *Heerdgang in zuidelijk Limburg. Een vorm van extensieve beweiding in verleden, heden en toekomst* (Dissertatie Maastricht 1993, Publicaties natuurhistorisch genootschap in Limburg, Reeks XL, i; Maastricht: Natuurhistorisch genootschap in Limburg, 1993, 160 blz., f35,-, ISSN 0374-955X).

Heerdgang is de vroegere beweidingvorm, waarbij vee onder leiding van een herder dagelijks de weidegronden bezocht en 's nachts werd opgesteld. Die beweiding vormt het onderwerp van het proefschrift waarop de bioloog Henk Hillegers in Maastricht promoveerde. Zijn onderzoeksgebied is Zuid-Limburg, een typisch akkerbouwgebied waar de veehouderij in de historische literatuur nog maar weinig aandacht heeft gekregen.

Hillegers is in de Limburgse natuurbescherming een bekende persoonlijkheid, met grote verdiensten voor het natuurbeheer. Hij is de drijvende kracht achter de kuddes mergellandschappen, die de laatste jaren in steeds grotere aantallen worden ingezet om natuurterreinen te beheren. Het proefschrift vormt de historische onderbouwing van die praktische werkzaamheden.

Het boek bestaat uit drie delen. In het eerste, 'toponymische' deel ligt de nadruk op het verleden. Plaats- en veldnamen met bies(t), drenk, groen, mes(t) en dries geven een indruk van vorm en omvang van de vroegere beweidingssystemen. Het tweede, 'botanisch-oecologische' deel beschrijft de vegetatie. Daarbij ligt de nadruk op vegetatietypen die nu nog te vinden zijn, maar die hun ontstaan danken aan vroegere beweiding. In het laatste deel wordt de lijn doorgetrokken naar de toekomst, en gaat het om de rol die mergellandschappen (kunnen) spelen in het beheer van natuurterreinen. Het is al met al een proefschrift dat zich weinig aantrekt van de vele scheidslijnen die in de academische wereld tussen verschillende vakgebieden zijn opgericht. Onderzoek op een groot aantal vakgebieden, waarvan vegetatiekunde, historische geografie en toponymie de belangrijkste waren, leidt tot een gevarieerd beeld van de vroegere veehouderij in Zuid-Limburg. Dat interdisciplinaire karakter is noodzakelijk voor een dergelijk onderzoek, maar maakt ook kwetsbaar. Waar het totale beeld ongetwijfeld klopt, zal iedere specialist op het eigen vakgebied tekortkomingen constateren.

Zoals uit de inhoudsopgave al blijkt, is de toponymie voor Hillegers de belangrijkste bron van informatie over het verleden. De beoefening van de toponymie vereist zowel geografische als taalkundige kennis. In het eerste aspect kan Hillegers zijn grote kennis van bodem, landschap en vegetatie inbrengen. Op het taalkundige vlak komt hij misschien wat theorie tekort, maar maakt zijn kennis van het lokale dialect veel goed. In zijn meeste naamsverklaringen weet hij dan ook te overtuigen. Toch laat de auteur op dit terrein nog wel wat steken vallen. Zo gaat hij vrijwel nergens op zoek naar de oude spellingswijzen, en laat hij ook de belangrijkste literatuur over toponiemen (bijvoorbeeld M. Schönfeld, *Veldnamen in Nederland*; R. Künzel, e. a., *Lexicon van Nederlandse toponiemen*) ongebruikt. Soms doet hij hiermee zichzelf tekort. Hillegers rangschikt Wittern en Brunssum onder de -heemnamen, terwijl de juiste afleidingen zelfs beter in zijn betoog zouden passen. De oudst bekende schrijfwijzen, respectievelijk

Witham en Brunsham, wijzen op namen met -ham (landtong of hoek). In beide gevallen gaat het waarschijnlijk om een binnenbocht van een beek: een typisch weidegebied.

Een negatieve uitschieter is de verklaring van 'dries'. Eerst stelt Hillegers ten onrechte 'dries' gelijk aan 'braak' (braak is een fase in een vruchtwisseling; driesland ligt na een periode van bouwlandgebruik voor lange tijd onbebouwd en valt in feite buiten de vruchtwisseling. Ploegen van driesland stond in Zuid-Limburg bijna gelijk aan ontginning van nieuw land). Vervolgens verklaart hij de term drieslagstelsel, de Nederlandse term voor een systeem dat in de ons omringende landen *Dreifelderwirtschaft*, *threefieldsystem of assolement triennial* heet uit 'dries liggen'. Hier moet ik de schrijver toch echt alleen laten.

Het zijn kleine opmerkingen, die aan de waarde van het boek nauwelijks afdoen. Veel belangrijker is dat Hillegers met zijn historisch onderzoek weet duidelijk te maken dat een aantal van de meest waardevolle natuurgebieden van Zuid-Limburg hun kenmerken danken aan vroegere begrazing door schapen. Door dat historische beheer weer op te pakken, kan de ecologische waarde van die gebieden behouden blijven. Tot slot nog een compliment voor de uitvoering van het proefschrift. Hillegers wilde een proefschrift dat voor een breed publiek toegankelijk was. De vlotte schrijfstijl en de karakteristieke uitvoering maken dat hij daar uitstekend in is geslaagd.

Hans Renes

G. P. van de Ven, ed., *Leefbaar laagland. Geschiedenis van de waterbeheersing en landaanwinning in Nederland* (Utrecht: Matrijs, 1993, 303 blz., f69,90, ISBN 90 5345 031 9).

Een ambitieus en vooral interessant project: de geschiedschrijving van Nederlands waterstaat vanaf de prehistorische tijd tot en met de twintigste eeuw. Het initiatief tot dit bijna 300 pagina's tellende boek is gekomen vanuit de Nederlandse afdeling van het ICID, het International committee of irrigation and development. In 1993 werd het tweejaarlijkse congres van deze club, waarin vele toonaangevende ingenieurs en bedrijven op dit gebied zijn verenigd, gehouden in Nederland. Een jaren geleden gemaakte afspraak om per land de geschiedschrijving van de waterstaat ter hand te nemen werd aldus in Nederland begonnen.

Waterstaatsgeschiedenis verenigt noodzakelijkerwijze een aantal disciplines in zich die traditioneel apart opereren. Ik noem de historische geografie, de rechtshistorie, wetenschapsgeschiedenis (met nadruk uiteraard op de techniek) en sociaal-economische geschiedenis (in het bijzonder de landbouwgeschiedenis). De ene discipline is wat ouder en vormvaster dan de andere. Dit en de rijke schakering van de onderwerpen brengen het gevaar van onevenwichtigheid met zich mee. Daar komt bij dat tot voor enkele decennia het zwaartepunt van de waterstaatsgeschiedenis toch vooral viel op die der waterschappen met daarbij een sterk accent op de rechtshistorische aspecten ervan. Het is vooral de historische geografie geweest die dat eenzijdige beeld heeft doorbroken. Deze heeft korte metten gemaakt met het traditionele beeld van laag Nederland als een gebied dat door de nijvere Hollanders, Friezen en Zeeuwen aan de zee is ontworsteld. Integendeel bleek dat dit gebied comfortabel droog werd bewoond, totdat de natuur in combinatie met de mens ingreep. Ik noem hierbij een aantal ingrijpende ontwikkelingen: de vestiging van boeren op het veen in de zeer vroege middeleeuwen leidde door ontwatering en oxydatie (als direct gevolg van de bewerking van de grond) tot een drastische daling van het maaiveld; elke zeerplaatselijke ingreep in een rivier(arm) om overlast te beperken leidde op andere plaatsen in de delta tot onverwachte repercussies, zodat een ingenieus stelsel